

Тақризи

муқарризи расмӣ ба диссертатсияи Раҳмонова Дилрабо Искандаровна дар мавзӯи “Чумлаҳои мураккаби тобеъ бо пайрави муайянкунанда забони адабии ҳозираи тоҷик дар муқоиса бо забони англисӣ (дар асоси осори насри С.Айнӣ)” барои дарёфти дараҷаи илми номзоди илмҳои филологӣ аз рӯи ихтисоси 10.02.20– Забоншиносии муқоисавӣ-таърихӣ, қиёсӣ ва муқоисавӣ

Мутобиқати диссертатсия ба самти илм, ки аз рӯи онҳо диссертатсия ба ҳимоя пешниҳод шудааст. Диссертатсияе, ки барои баррасӣ пешниҳод гардидааст, ба мавзӯи “Чумлаҳои мураккаби тобеъ” дар забонҳои тоҷикӣ ва англисӣ бахшида шудааст.

Солҳои охир нисбат ба илми забоншиносӣ таваҷҷуҳи махсус ба таҳқиқи чумлаҳои мураккаби тобеъ бо чумлаҳои пайрав дар забонҳои тоҷикӣ ва англисӣ, ки як ҷузъи муҳими забоншиносии умумиро ташкил медиҳад ва наҳви ин бахш барои равшан намудани бисёр масъалаҳои то ҳол муфассал таҳқиқнагардида нақши муҳим дорад. Чумлаҳои мураккаби тобеъ бо пайрави муайянкунанда ба қатори ҳамин гуна масъалаҳои то ҳол муфассал таҳқиқнагардида дар қиёс бо забонҳои ҷаҳонӣ дохил мешавад.

Муқоиса ва таҳқиқи масъалаҳои гуногуни грамматикӣ яке аз масъалаҳои муҳим дар илми забоншиносӣ ба ҳисоб меравад, зеро чунин наҳви таҳқиқот имкон фароҳам меорад, ки забонҳои забонҳои муқоисашаванда ҳам аз лиҳози сохтор ва ҳам аз лиҳози мувофиқати маъноӣ пайдо намудан бо аксари масъалаҳои гуногуни забоншиносӣ шинохта шаванд ва натиҷаҳои онҳо дар қатори гуногуни илмиву таълимӣ, аз он ҷумла наҳви чумлаҳои мураккаб бо чумлаҳои пайрав низ мавриди истифода қарор гирад.

Бо назардошти нуқоти зикршуда, мавзӯи диссертатсия, нақша, маводи илмӣ амалии истифодашуда, натиҷаҳо, хулосаҳо ва тавсияҳо перомунӣ таҳқиқи мазкур ба ихтисоси пешниҳодшуда 10.02.20 – Забоншиносии муқоисавӣ-таърихӣ, қиёсӣ ва муқоисавӣ қомилан мувофиқат мекунад.

Омӯзиши маводи гуногун нишон дод, ки **муқоисавӣ ва зарурати баргузори таҳқиқот**, пеш аз ҳама дар он зоҳир мегардад, ки дараҷаи нокифояи омӯзиши чумлаҳои мураккаби тобеъ бо пайрави муайянкунанда дар муқоиса бо забони англисӣ таҳқиқи пурраи роҳи омилҳо, тобишу воситаҳои чумлаи пайрави муайянкунанда, чумлаҳои мураккаб дар системаи грамматикӣ забон ҷойи асосиро ишғол менамояд, чунки онҳо воҳиди забониеро фаро мегирад, ки барои баёни маълумот, таъмини муошират ва муносибати одамон хизмат мекунад. Гурӯҳбандии маъноӣ ва муқоисавӣ онҳо бо забонҳои гуногунсохтор аз нигоҳи тартиб, сермаъноӣ ва муносибати забонӣ шароит фароҳам меорад, ки ҳамин гуна як низом дар таркиби чумлаҳои мураккаби забони муносири

тоҷикӣ ва англисӣ қорӣ гардад ва бозбинӣ аз мавзуи мазкур аз ҳамин хотир зарур доништа шуд. Дар забони адабии ҳозираи тоҷикӣ дар ин самт масъалаҳои ҳастанд, ки то кунун тамоман омӯхта нашудаанд ва ё кам таҳқиқ шудаанд.

Таҳқиқоти муқоисавӣ ва масъалаҳои гуногуни ба он вобаста ҳамеша аз масъалаҳои мубрам маҳсуб меёбад. Омӯзиши муқоисавӣ амалан барои рушду нумӯ ёфтани забонҳои гуногун саҳмгузор шуда метавонад.

Диссертант чунин меҳисобад, ки шумораи зиёди адабиёти илмӣ ба таҳқиқоти наҳви ҷумлаҳои мураккаби тобеъ бо пайрави муайянкунанда дар таркиби ҷумлаҳои сертаркибаи забони тоҷикӣ ва муодили онҳо дар забони англисӣ аз нигоҳи илми забоншиносӣ то ҳол мавриди таҳқиқи ҳамачонибаи бунёдӣ қарор нагирифтааст, ки мақсад ва вазифаҳои диссертатсияи мазкур низ ба ин масъала равона гардидааст.

Ҳамин тавр, диссертатсияи Раҳмонова Д.И. зери унвони “Ҷумлаҳои мураккаби тобеъ бо пайрави муайянкунанда дар забони адабии ҳозираи тоҷик дар муқоиса бо забони англисӣ (дар асоси осори насрии С.Айнӣ)” ба яке аз масъалаҳои муҳими таҳқиқоти муқоисавии ҷумлаҳои мураккаби тобеъ бо пайрави муайянкунандаи забонҳои тоҷикӣ ва англисӣ бахшида шудааст.

Дарачаи навгонии натиҷаҳои дар диссертатсия бадастомада ва натиҷаи илмие, ки барои ҳимоя пешниҳод мешавад. Навгонии илмӣ таҳқиқот дар он бозтоб меёбад, ки дар илми забоншиносии тоҷик ва махсусан, дар заминаи усули муқоисавӣ-таъриҳӣ бори аввал аст, ки таҳқиқи ҷумлаҳои мураккаби тобеъ бо пайрави муайянкунанда дар забонҳои тоҷикӣ ва англисӣ мавриди таҳқиқи монографӣ қарор гирифтаанд. Илова бар ин, дар қори диссертатсионии мавриди назар хусусиятҳои сохторию маъноии ин бахши наҳвии забонҳои таҳқиқшуда дар сатҳи шоиста ба таҳқиқ фаро гирифта шудааст. Ғайр аз ин, хусусиятҳои грамматикӣ ва маъноии ҷумлаи пайрави муайянкунанда, ҳаммаъноии онро бо ибораҳои озоди наҳвӣ ва инчунин фарқияти ин наҳвӣ ҷумлаи пайравро аз баъзе ҷумлаҳои пайраве, ки зоҳиран ба он шабоҳат доранд, мавриди пажӯҳиш ва баррасӣ қарор додааст.

Нисбати навгонии илмӣ таҳқиқот ман чунин меҳисобам, ки диссертатсия саҳми арзишманди хешро дар таҳлили муқоисавӣ-типологии наҳвӣ (синтаксисӣ) қори диссертатсионии аввалин таҳқиқи мушаххас ва фарогири шаклҳои гуногуни воҳидҳои забонӣ ҳамчун наҳви забоншиносии қиёсӣ буда, баррасӣ ва натиҷагирии онҳо барои ҳаллу фасли минбаъдаи мавзуҳои ҳалталаби грамматикаи забонҳои тоҷикӣ ва англисӣ мавриди омӯзиш қарор гирифтааст. Дар рисола ҷумлаҳои мураккаби тобеъ бо пайрави муайянкунанда, аз қониби муаллиф ба таври васеъ мавриди таҳқиқ қарор гирифта, ба хонандагон ва забоншиносон дорони аҳамияти бузург ва

вижагиҳои он бо далелҳои илмӣ собит шуда, таваччуи чидии забоншиносро ба худ ҷалб намудааст.

Шоистваи зикр аст, **нуктаҳои асосии илмии барои химия пеш пешниҳодшуда**, ки дар тавсифи умумии таҳқиқ номбар шудаанд, дар диссертатсия ҳаллу фасл гардидаанд. Диссертант Раҳмонова Д.И, барои ба сомони расонидани қори илмии худ аз усулҳои муқоисавӣ-таъриҳӣ, типологӣ, синхронӣ, диахронӣ ва омори истифода бурдааст, ки ба натиҷаҳои дилхоҳ соҳиб шудааст.

Асоснокӣ ва эътимоднокии ҳулосаҳо ва тавсияҳои дар диссертатсияи зикршуда ба густириши ҳаҷми маводи таҳқиқ, эътимоднокии манбаҳои таҳқиқи маълумоти пешкашгардида ва инчунин, аз диди забоншиносӣ таҳлилу баррасии маводи таҳқиқ вобастагӣ дорад. Ҳулосаи қори диссертатсионӣ дар 15 банд инъикос ёфта, нисбат ба истифодаи амалии натиҷаҳои таҳқиқ 4 тавсия пешниҳод шудааст.

Аҳамияти илмӣ, амалӣ ва иҷтимоии натиҷаҳои диссертатсия бо нишондоди тавсияҳо оид ба истифодаи онҳо. Маврид ба тазаккур аст, ки аҳамияти илмӣ, амалӣ ва иҷтимоии натиҷаҳои диссертатсия, аз нигоҳи мо, дар он зоҳир мегардад, ки роҷеъ ба бартараф намудани мушкилоти таҳқиқи ҷумлаҳои мураккаби тобеъ бо ҷумлаи пайрави муайянқунанда, роҳи омилҳои махсуси пайдоиши афзоиши ҳудро дошта, дар таълими курсҳои махсус аз бахши наҳв дар макотиби олий, таълими фанни забонҳои муосири баррасишаванда, грамматикаи муосир, дар таҳия ва хондани курсҳои лексионӣ доир ба типологияи муқоисавии забонҳо, ҳангоми тадриси курсҳои махсус барои донишҷӯён, магистрантҳо, докторантҳо ва мутахассисон ҷиҳати навиштани қорҳои ҳатми тахассусӣ оид ба наҳви забонҳои англисӣ ва тоҷикӣ, инчунин барои таълифи китобҳои дарсӣ ва дастурҳои таълимӣ барои тарҷумаи дақиқи забонҳои тоҷикӣ ва англисӣ муфид хоҳад буд.

Бахшҳои асосии таҳқиқ. Диссертатсияи мазкур аз муқаддима, се боб, ҳулоса, тавсияҳо оид ба истифодаи натиҷаҳои таҳқиқ, рӯйхати адабиёти илмӣ, сарчашмаҳо ва замима иборат мебошад.

Дар умум, забони диссертатсия илмию далелнок буда, мушоҳидаҳои муҳаққиқ бо далелу мисолҳои возеҳ асоснок карда шудаанд. Таносуби бобҳои фаслҳо дар сохтори диссертатсия хеле хуб риоя шуда, мундариҷаи онҳо бо мазмуни мавзӯи таҳқиқшаванда комилан мувофиқ мебошад.

Дар муқаддима диссертант вобаста ба талабот ба ҳамаи қисматҳои диссертатсия, яъне мубрами диссертатсия, мақсад ва вазифаҳои таҳқиқот, усулҳои таҳқиқот, маҳалли таҳқиқот, мавзӯи таҳқиқот, асосҳои назариявӣ ва методологияи таҳқиқот, нуктаҳои асосие, ки ба химия пешниҳод мешаванд, аҳамияти назариявии таҳқиқот, мутобикати мавзӯи диссертатсия маълумоти

асосиро ворид кардааст, ки ба талаботи Комиссияи оли аттестатсионии назди Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон мувофиқ аст.

Боби якум “Заминаҳои назариявӣ ва омӯзишии ҷумлаҳои мураккаби тобеъ бо пайрави муайянкунанда дар забонҳои тоҷикӣ ва англисӣ” номгузорӣ карда шудааст, аз се фасл иборат буда, мундариҷаи фаслҳои боби мазкурро асосҳои назариявӣ, навъ ва вижагиҳои ҷумлаҳои мураккаби тобеъ бо ҷумлаи пайрави муайянкунанда дар забонҳои тоҷикӣ ва англисӣ дар бар гирифта, дараҷаи қорбурди онҳо дар осори мансур ва манзуми устод С.Айнӣ мавриди таҳлил қарор гирифтаанд.

Барои ноил гаштан ба ҳадаф, диссертант ба асарҳои илмию назариявии олимони забоншиносии машҳури тоҷик, англис ва рус таъя кардааст, ки инҳо: А.М.Белинитский, Д.Тоҷиев, Ш.Рустамов, Ф.Зикриёев, С. Атобуллоев, Л.Бузургзода, Д.Ҳочиев, Б.А.Илиш, Е.А.Корнеева, В.В.Виноградов, И.А.Василенко, Л.С.Бархударов, Н.Ф.Иртенева, Ю.А.Литвинский, Ю.А.Рубинчик, Д.А.Штелинг ва ғайраҳо мебошад.

Дар боби дуюм сухан дар бораи “Вижагиҳои фарқкунандаи ҷумлаи мураккаби тобеъ бо пайрави муайянкунандаи забони тоҷикӣ ва англисӣ” номгузорӣ шуда, аз чор фасл таркиб ёфтааст. Дар фаслҳои боб ҷойи ҷумлаҳои пайрави муайянкунанда, вижагиҳои сохтори ҷумлаҳои мураккаб тобеъ бо ҷумлаҳои пайрави муайянкунанда ва таҳлили муқоисавии ҷумлаи пайрави муайянкунанда дар забонҳои қиёсшаванда мавриди таҳлил қарор мегиранд.

Дар аввали ин боб муаллиф дар бораи таснифоти ҷумлаҳои пайрав ва меъёрҳои асосии онҳо низ маълумот додааст.

Боби сеюм, ки бо унвони “Таҳлили сохтори маъноии ҷумлаи мураккаби тобеъ бо пайрави муайянкунанда дар забонҳои тоҷикӣ ва англисӣ” номгузорӣ шудааст ва аз чор фасл таркиб ёфта, дар ин боб гурӯҳбандии маъноии ҷумлаи пайрави муайянкунанда, ҷумлаҳои пайрави муайянкунанда дар таркиби ҷумлаҳои тобеи забони тоҷикӣ ва ҳамгунаҳои онҳо дар забони англисӣ аз нигоҳи фарогирии мавзӯ таҳлил мегардад.

Диссертант Раҳмонова Д.И. ибронз намудааст, ки мавзӯи наҳви ҷумлаҳои мураккаби тобеъ бо пайрави муайянкунанда ва муқоисаи сохтори он дар заминаи осори насрии С.Айнӣ ва нависандагони англису амрикоӣ бори нахуст ба таври фарогир мавриди пажӯҳиш қарор дода шуда, дар ин самт ӯ айниятӣ фарқият ва умумиятхоро муайян ва таҳқиқ намудааст. Дар ин замина муайян намудани тобишҳои маъноӣ, гурӯҳбандии таркиби ҷумлаҳои мураккаби тобеъ бо пайрави муайянкунандаи забони тоҷикӣ ва ҳамгунаҳои онҳо дар забони англисӣ аз тарафи муҳаққиқ муфассал таҳқиқ шудааст.

Дар баробари ин диссертант ибраз доштааст, ки ба таҳқиқи ҷумлаҳои мураккаби тобеъ, дар забоншиносии тоҷик олимону русу тоҷик, ба монанди М.Белинитский, Б.Ҳочизода (Наҳви забони тоҷикӣ, 1936), Х.Ҳусейнов (Ҷумлаҳои мураккаби тобеъ бо пайвандаки замон дар забони адабии ҳозираи тоҷик. 1960), А.Ю.Рубинчик (Современный персидский язык(Синтаксис английского языка, 1957) В.В. Виноградов (Основные вопросы синтаксиса предложения 1955), Е.А. Корнеева (О коммуникативной организации сложноподчинённого предложения 1955), И.А. Василенко (Сложное предложение в трактовке различных грамматических направлений,1976), Л.С. Бархударов ва Д.А. Штелинг (Грамматика английского языка, 1961), Ю.А. Литвинский (Основы теории синтаксиса, 2005) барои таҳқиқотҳои минбаъда замина гузоштаанд.

Ю.А. Рубинчик муаллифи беш аз 150 асари илмӣ, аз ҷумла яке аз муҳаққиқони бунёди оид ба грамматика ва лексикографияи забони форсӣ мебошад. Диссертант дар диссертатсияи худ ақидаҳои олимони зиёдеро ёдоварӣ кардааст, ки нисбати мавзӯи наҳви ҷумлаҳои мураккаби тобеъ бо пайрави муайянкунанда изҳори ақида кардаанд.

Дар хулоса диссертант **натичаҳои асосии таҳқиқро** дар 15 банд пешниҳод намудааст, ки мутобиқ ба **ҳадафу мақсадҳои гузошташуда** баён шудаанд. Аз ҷумла, дар наҳвиёти забонҳои англисӣ ва тоҷикӣ, ки сохтори печидани нутқро дорад, қорҳои зиёд ба сомон расонида шудаанд, аммо дар муқоиса бо забонҳои дигар пешниҳод намудани ин гуна таҳқиқ боиси возеҳтар шудани гиреҳи асосии мушқилоти забонӣ дар забонҳои муқоисашаванда буда метавонад.

Рӯйхати адабиёти илмӣ, сарчашмаҳо ва манбаҳои дигари таҳқиқи мавриди назар аз жарфҳои дониши илмӣ диссертант дарак медиҳад.

Гуфтан ҷои аст, ки масъалаҳои аз тарафи диссертант гузошташуда ва дар ин замина натичаҳои бадастовардаи муҳаққиқ асосҳои лингвистии омӯзиши наҳви забонҳои англисӣ ва тоҷикиро пурра инъикос намуда, боиси тавсифи мебошанд.

Наشري натичаҳои диссертатсия дар маҷаллаҳои тақризшавандаи илмӣ. Мундариҷаи асосии диссертатсия дар 10 мақолаҳои илмӣ, аз ҷумла 4 мақола дар маҷалаҳои илмӣ тақризшавандаи Комиссияи олии аттестатсионии назди Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон ба таърифи расидаанд, дарҷ ёфтааст.

Наشري мақолаҳои илмӣ ва баромадҳо дар конференсиҳои гуногун медиҳад, Раҳмонова Дилрабо Искандровна муҳаққиқи барқарорӣ илмӣ мебошад. Микдори маводи нашрнамуади диссертант ба талаботи банди 35 Тартиби

додани дараҷаҳои илмӣ, ки бо қарори Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон аз 30 юни соли 2021, тахти №267 тасдиқ шудааст, мувофиқат менамояд.

Мутобиқати барасмивтарории диссертатсия ба талаботи ҚОА.

Диссертатсияи Раҳмонова Дилрабо Искандаровна муқаррароти асосӣ ва хулосаҳои назариявӣ рисоларо инъикос намуда, ба тамоми талаботи бандҳои 31 ва 33, Тартиби додани дараҷаҳои илмӣ, ки бо қарори Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон аз 30-юми юни соли 2021, №267 тасдиқ шудааст, мувофиқат мекунад.

Бар замми он, ки диссертатсия пурмазмун ва бо мисолҳои исботкунанда аз тарафи диссертант навишта шудааст, вале ба ҳар ҳол дар диссертатсия баъзе нуқсонҳо ба назар мерасанд:

1. Дар муқаддимаи рисола дар банди 3. Муҳимияти мавзӯ дар ҷумлаи Алоқамандии наҳв ва морфология **ҳамчун** дар мутобиқати шаклҳои феълӣ... ин ҷо калимаи **ҳамчун** бемавқеъ омадааст ва ҷумла бе истифодаи ин калима яъне ин тавр навишта шавад. Алоқамандии наҳв ва морфология дар мутобиқати шаклҳои феълӣ... навишта шавад.

2. Дар намудор (**таблитса**)-и №1 дар ҷумлаи 2-юм дар тарҷумаи ҷумлаи забони англисӣ **This girl who baby sitted me when I was five.** ба забони тоҷикӣ хатои грамматикӣ ва лексикӣ ба назар мерасад. Ин духтарест, ки дар **панҷсолағнаш** ба ман парасторӣ мекард. Ин тавр тарҷума шавад. Ин духтарест, ки дар **панҷсолағим** ба ман парасторӣ мекард иваз шавад.

3. Саҳифаи 113 сархати аввал дар ҷумлаи Чашмҳои калони пахта, монанди порчаҳои абри сафеди ғафсе, ки дар рӯзҳои баҳорони **офтобдораз...**ин ҷо калимаи **офтобдораз** ба **офтобдароз** иваз шавад.

4. Дар бештар ҷумлаҳои муқаддима ва дигар қисмҳои рисола калимаҳои **аҳамият** ва **муҳим** ҳарфи **м** шадда шуда омадааст, ки аз рӯи имло ғалат маҳсуб меёбад.

5. Дар намудори (**таблитса**)-и №3юм, дар ҷумлаи 3юм дар вақти таҷумаи ҷумла ба забони тоҷикӣ ба хатогии грамматикӣ роҳ дода шудааст. Яъне артикли номуайянии **-e** фуруғузур шудааст. **The woman (that) the man loved was living in New-York.** **Зан** ки мард дӯст медошт дар Нью-Йорк зиндагӣ мекард. Яъне ин тавр тарҷума шавад **Зане**, ки мард дӯст медошт дар Нью-Йорк зиндагӣ мекард.

Қайд кардан бамаврид аст, ки нуқсонҳои дар боло овардашуда ба ҳеҷ вачҳ арзиши илмӣ диссертатсияро паст намекунад. Аз рӯи муҳокимаҳо ва таҳлилу таҳқиқи масъалаҳои матраҳгардида мо ба чунин хулоса омадем, ки диссертатсия ва фишурдаи он зери унвони “Ҷумлаҳои мураккаби тобеъ бо пайрави муайянкунанда дар забони адабии ҳозираи тоҷик дар муқоиса бо забони англисӣ (дар асоси осори насрии С.Айни)” ҳамчун таҳқиқи илмӣ

анҷомёфта як дастоварди хуб дар илми забоншиносии тоҷик ба ҳисоб меравад..

Умуман, таҳқиқот дар сатҳи зарурии илмӣ сурат гирифтааст. Муаллиф дониши хуби худро оид ба хуб донишани мавод ва адабиёти илмӣ нишон дода тавонистааст.

Гуфтаҳои боло гувоҳӣ медиҳанд, ки диссертатсияи Раҳмонова Дилрабо Искандаровна дар мавзуи “Чумлаҳои мураккаби тоҷик ба ҷаҳони муайянкунанда дар забони адабии ҳозираи тоҷик дар муқоиса бо забони англисӣ (дар асоси осори насри С.Айнӣ)” ба муқаррарот ва талаботи Тартиби додани дараҷаҳои илмӣ, ки бо Қарори Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон аз 30-юми июни соли 2021, таҳти №267 қабул гардидааст, мувофиқ буда, муаллифи он барои дарёти дараҷаи илмии номзади илмҳои филологӣ – 10.02.20 – Забоншиносии муқоисавӣ-таърихӣ, киёсӣ ва муқоисавӣ сазовор мебошад.

Муқарризи расмӣ:

номзади илмҳои филологӣ, дотсент
мудири кафедраи “Забонҳо” –и
МТҒ “Донишқадаи тиббӣ-иҷтимоии Тоҷикистон”
Нишонӣ: 734042, Ҷумҳурии Тоҷикистон
ш.Душанбе, кӯчаи Клара Сеткина №2,
Е – mail sharifovaadolathon@gmail.com
тел: (+992) 918-30-57-17

Шарифова Адолатхон
Шарифовна

Имзои Шарифова А.Ш.-ро тасдиқ мекунам
Сардори шӯъбаи кадрҳои
МТҒ “Донишқадаи тиббӣ-
иҷтимоии Тоҷикистон”
нишонӣ: 734042, Ҷумҳурии Тоҷикистон,
ш.Душанбе, кӯчаи Клара Сеткина 2.
Тел: (+992) 93 933 34 10;

Оқилзода Иноятулло

20.05.2024